

Polne razlike u osloncima generalnog koncepta o sebi adolescenata

DRAGAN JANJETOVIĆ

Institut za pedagoška istraživanja, Beograd

Rad se bavi doprinosom pojedinih manje opštih komponenti generalnom konceptu o sebi adolescenata različitog pola. Ispitalo se koliko opštem samopoštovanju i generalizovanoj nekompetentnosti dopinose njihove manje opšte komponente (fizički izgled, snaga i spretnost, socijalna evaluacija, intelektualne sposobnosti, emocionalnost), i neke varijable stavova prema sebi i drugima direktno zasnovane na svesti o sebi. Na uzorku od 672 učenika oba pola sedam beogradskih srednjih škola nađene su statistički značajne polne razlike u pogledu snage, izgleda, emocionalnosti, nekompetentnosti i samopoštovanja. Linearnim i parcijalnim korelacijama utvrđeno je da kod oba pola opštem samopoštovanju najviše doprinose, redom, fizički izgled, socijalna evaluacija i intelektualne sposobnosti, pri čemu su korelacije bile nešto više u poduzorku devojaka. U pogledu značaja komponenti koncepta o sebi za osećanje nekompetentnosti javile su se izraženije polne razlike: kod devojaka ispitivane korelacije su bile znatno više, kao što je i njihovom doživljaju opšte nekompetentnosti fizički izgled doprinosio više nego kod mladića.

Ključne reči: koncept o sebi, samopoštovanje, polne razlike, adolescenti.

Svesti o sebi u zavisnosti od teorijske orijentacije autori različito definišu, ali većina se slaže da je to subjektivna pojava koja je proizvod socijalne interakcije i da značajno utiče na mišljenje, osećanje i ponašanje osobe. Ona se može definisati kao ukupnosti opažaja, misli, osećanja, ocena i predviđanja osobe o sebi kao iskustvenom objektu i kao učesniku u interakciji sa fizičkim i socijalnim okruženjem (Havelka, 1992).

Svest o sebi se označava različitim terminima. U ovom radu će se koristiti termin koncept o sebi jer se na taj način osim svesnih mogu obuhvatiti i pred-svesni i nesvesni regioni samopoimanja, a u obzir se uzima i njegova afektivna i evaluativna dimenzija, kao i istovremena složenost i jedinstvo organizacije.

Pod strukturom koncepta o sebi se podrazumeva ono što nastaje povezivanjem njegovih više ili manje opštih elemenata ili komponenti.

Neki autori kada govore o strukturi koncepta o sebi razlikuju deskriptivnu, evaluativnu i komponentu spremnosti da se reaguje (Burns, 1979) pri čemu deskriptivnu komponentu označavaju slikom o sebi, a evaluativno - motivacionu samopoštovanjem. O tim elementima se govori i kao o dimenzijama. Njihovo razlikovanje je pretežno teorijske prirode pošto se vrednosni sudovi neizbežno vezuju za svaki element koncepta o sebi. Tako se elementima ili komponentama svesti o sebi mogu označavati sadržaji koji uključuju i deskriptivnu i evaluaciono-motivacionu dimenziju. Ovi sadržaji se odnose na verovanja o posedovanju raznih individualnih osobina, pripadnosti velikim i malim društvenim grupama i na položaje i uloge koje osoba ima u tim grupama. U pogledu tako shvaćene strukture, javlja se dilema oko izdiferenciranosti ili jedinstva koncepta o sebi koju mnogi autori razrešavaju prihvatajući ideju o njegovoj hijerarhijskoj organizaciji. Šavelson i saradnici (Shavelson and Bolus, 1982, Marsh and Shavelson 1985) ponudili su teorijske i empirijske dokaze za jedan takav hijerarhijski model pojma o sebi kod adolescenata. Na vrhu modela nalazi se prilično stabilan opšti koncept o sebi. On sam nastaje integracijom tzv. akademskog i neakademskog koncepta o sebi koji predstavljaju niže stratume u hijerarhiji. Akademski domen čine evaluacije o sopstvenoj kompetentnosti u pogledu pojedinih školskih predmeta, dok se u okviru "neakademskog" domena razlikuju socijalni, emocionalni i fizički self koncept. Svaki od pomenutih domena nastaje integracijom specifičnijih elemenata koji se nalaze niže u hijerarhiji i koji su sve manje stabilni i više zavisni od situacije. Na samom dnu modela se nalaze evaluacije ponašanja u sasvim specifičnim situacijama.

Zbog značaja perioda adolescencije za formiranje i menjanje koncepta o sebi kao i važnosti samopoimanja za ponašanje, mišljenje i osećanje individue, među najviše proučavanim je baš self koncept adolescenata.

Razvoj koncepta o sebi u adolescenciji sledi intelektualni razvoj menjajući se od konkretnih ka sve apstraktnijim obeležjima i od manje ka sve većoj izdiferenciranosti pojedinih domena, kao što prati i proces socijalizacije individue koji podrazumeva sve veći broj socijalnih uloga i interakcija.

Globalno samopoštovanje u adolescenciji najznačajnije izvore nalazi u fizičkom izgledu i prihvatanju od strane vršnjaka. U ranoj adolescenciji nema razlike između uticaja roditelja i vršnjaka, dok se u kasnijoj adolescenciji javlja razlika u korist vršnjaka, pri čemu se pokazuje da je za globalno samopoštovanje važniji uticaj ostalih vršnjaka nego bliskih prijatelja (Opačić, 1995).

Većina studija već na ranim uzrastima nalazi polne razlike u strukturi i nešto kasnije u evaluaciji koncepta o sebi. O polnim razlikama u self konceptu

se piše s obzirom na sadržaj tj. attribute kojima osobe različitog pola sebe opisuju, kao i na vrednosti koje pojedinci i društvo pridaju tim atributima. Govori se takođe o polnim razlikama u slici o sopstvenom telu i različitim idealima u pogledu fizičkog izgleda, kao i o različitom značaju ranog polnog i fizičkog sazrevanja za self koncept mladih različitog pola, zatim o različitim izvorima ili osloncima opšteg samopoštovanja, različitim vaspitnim postupcima roditelja prema deci različitog pola i različitim posledicama sličnih postupaka na self koncept dece različitog pola, o razlikama u značaju roditelja različitog pola kao izvora identifikacije, o razlikama u opažanju porodičnih odnosa s obzirom na pol deteta itd.

Iz pregleda glavnih nalaza i Opačićevog (1995) sumiranja rezultata o polnim razlikama u self konceptu može se zaključiti da socijalizacijom deca različitog pola vrlo rano inkorporiraju različite attribute kao komponente svojih samoopisa. Dečaci se opisuju kao moćniji, snažniji i aktivniji, a devojčice kao ljubaznije, zavisnije časnije i sl. Društvena očekivanja uslovljavaju polne razlike u sadržaju i izvorima opšteg samopoštovanja kod dece, adolescenata i odraslih. Devojke oslonac za samopoštovanje nalaze u socijalnoj adekvatnosti, a mladići na različite načine: kroz direktnu polnu ekspresiju, nezavisnost i autonomiju, kompetenciju u različitim oblastima, kao što su sport, intelektualne aktivnosti liderstvo i odgovornost prema zadacima. Odrasli muškarci izvore samopoštovanja nalaze u položaju u hijerarhiji moći, a žene u ostvarenju ličnih ciljeva, izgledu, porodičnim odnosima i brizi o sopstvenoj egzistenciji. Žene sebe procenjuju bolje u dobroti, ljubaznosti, čistoći, kooperativnosti, prijateljstvu i nesebičnosti. Povoljnije opšte samovrednovanje muškaraca koje postaje uočljivo početkom adolescencije uslovljeno je prihvatanjem muške polne uloge. Više je nalaza na različitim uzrastima da je generalno govoreći maskulinitet ispoljen u samoopisima povezana s boljim samovrednovanjem, bez obzira na pol ispitanika. Uz to, muški atributi se generalno gledano društveno bolje vrednuju od ženskih. Polne razlike su najizraženije u pogledu sadržaja idealnog ja i potpuno su u skladu sa polnim stereotipima.

Treba istaći i značaj socijalnih faktora za izraženost polnih stereotipa u konceptima o sebi dece. Razlike između društvenih klasa u polnom tipiziranju su veće za devojčice, npr. nađena je pozitivna korelacija između obrazovnog nivoa porodice i učestvovanja u maskulinim aktivnostima devojčica (Kaggan and Moss, 1962, prema Burns, 1979). Rast obrazovnog nivoa roditelja i opšti kulturni i materijalni nivo stanovništva tokom decenija takođe su povezani sa manje krutim polnim stereotipima u samoopažanju dece (Rosenberg and Sutton-Smith, 1960, prema Burns, 1979).

Ispitivanje glavnih izvora generalnog koncepta o sebi adolescenata u različitim sredinama pruža mogućnost univerzalizacije zanačaja nekih komponenti koncepta o sebi kao što su npr. fizička privlačnost, evaluacija od strane vršnjaka i sl. za self koncept mladih. Ispitivanjem polnih razlika u strukturi koncepta o sebi, ispituje se i stepen u kome se stereotipi o polnoj ulozi ispoljavaju u samoopažanjima adolescenata i u koliko meri doprinose njihovom opštem

samopštovanju i osećanju (ne)kompetentnosti. U ovom istraživanju navedeni problemi se razmatraju u uzorku beogradskih adolescenata.

Problem ovog rada je utvrđivanje koji su najvažniji izvori, odnosno oslonci koncepta o sebi beogradskih adolescenata različitog pola ili koje su komponente koncepta o sebi od centralnog značaja za njihovo opšte samopoštovanje i doživljaj generalizovane nekompetentnosti.

Konkretni ciljevi istraživanja su:

1) Utvrditi da li postoje statistički značajne razlike u varijablama opšteg koncepta o sebi i pojedinim njihovim domenima kod adolescenata različitog pola.

2) Utvrditi koje su komponente ili domeni od centralnog značaja za varijable opšteg koncepta o sebi ispitanika različitog pola.

Metod

Varijable i njihova operacionalizacija

Generalni koncept o sebi je definisan kao organizacija stavova o sebi koji imaju svoju kognitivnu, afektivnu i komponentu spremnosti da se reaguje. U istraživanju je korišćen hijerarhijski model koncepta o sebi. Uključene su varijable različitih nivoa opštosti: najopštije su bile generalno samopoštovanje kao pretežno evaluativno-motivaciona komponenta i generalizovana nekompetentnost kao pretežno kognitivna komponenta generalnog koncepta o sebi. Generalizovana nekompetentnost se odnosi na nisku samoeфикаsnost, ali opštu, a ne vezanu za neku specifičnu aktivnost. Komponente koncepta o sebi nižeg reda opštosti čiji je značaj za svaku od navedene dve varijable generalnog koncepta o sebi istraživane bile su: svest o svom fizičkom izgledu, o svojoj spretnosti i snazi, o svojim intelektualnim sposobnostima, o socijalnoj evaluaciji i o emocionalnosti. U istu grupu su uvrštene i varijable psiholoških mehanizama odbrane koji stupaju u dejstvo prilikom nepovoljnog poređenja subjekta sa drugima i prilikom procena uzroka sopstvenog neuspeha i uspeha, a svoju manifestaciju nalaze u stavovima prema drugim ljudima (mizantropija), prema moralnim normama (moralni relativizam) i prema mogućnosti da se utiče na ono što nam se u životu dešava (eksternalnost) (Opačić, 1995). U istraživanju je kontrolisan doprinos obrazovnog nivoa roditelja, (posebno oca i posebno majke) varijablama opšteg koncepta o sebi.

Psihološke varijable su operacionalizovane petostepenim skalama Likertovog tipa: opšte samopoštovanje - odgovarajućom skalom opšteg zadovoljstva sobom od 10 tvrdnji (Rozenberg, 1965, adaptacija Bezinović, 1986), generalizovana nekompetentnost - skalom od 10 tvrdnji koje se odnose na

opštu nesigurnost, strepnju i sumnju u uspeh (Bezinović, 1986). Ostale psihološke varijable osim eksternalnosti merene su kratkim skalama koje je konstruisao Opačić (1995) dok je eksternalnost operacionalizovana skalom spoljašnjeg lokusa kontrole (Bezinović i Savčić, 1989). U tabeli 1 su prikazane varijable koncepta o sebi sa tvrdnjama koje ih najbolje definišu.

Tabela 1: Varijable koncepta o sebi sa tvrdnjama koje ih najbolje definišu

VARIJABLA	NAJREPREZENTATIVNIJA TVRDNJA
Opšte samopoštovanje	Uopšteno govoreći zadovoljan sam sobom.
Generalizovana nekompetentnost	Većina problema na koje nailazim u životu za mene je teško rešiva.
Fizička privlačnost	Ponosim se građom svoga tela.
Fizička spretnost i snaga	Moje telo mi uliva potpunu sigurnost.
Socijalna evaluacija	Drugi ljudi imaju dobro mišljenje o meni.
Emocionalnost	Za mene je važnije to što osećam nego što mislim.
Intelektualne sposobnosti	Brzo učim.
Eksternalnost	U mnogim slučajevima sudbina određuje šta će mi se dogoditi.
Mizantropija	Ljudi su surovi i nemam dovoljno poverenja u njih.
Moralni relativizam	U današnje vreme poštenu propadaju.

Polne razlike u varijablama koncepta o sebi su statistički utvrđivane značajnošću koeficijenata point-biserijske korelacije. Doprinos pojedinih promenljivih, varijablama opšteg koncepta o sebi računat je Pirsonovim linearnim i parcijalnim korelacijama. Prilikom računanja parcijalne korelacije jedne promenljive sa nekom od varijabli opšteg koncepta o sebi, kontrolisan je uticaj svih ostalih varijabli.

Uzorak

Uzorak je činilo 672 učenika (333 mladića i 339 devojaka) III razreda 7 beogradskih srednjih škola različitih struka. Nisu zabeležene značajne razlike u stepenu obrazovanja roditelja između ispitanika različitog pola. Najviše je bilo onih čiji su roditelji završili srednju, višu ili visoku školu (preko 80%). Veći je bio procenat očeva sa višim ili visokim obrazovanjem (43.8%), od procenta majki istog stepena stručnosti (37.2%). U pogledu srednje školske spreme,

situacija je bila obrnuta (37.5% očeva i 48.2% majki). Istraživanje je izvedeno u martu 1995. godine.

Rezultati i diskusija

Polne razlike u varijablama koncepta o sebi

Prvo se ispitivalo da li postoje značajne polne razlike u pogledu svake od varijabli koncepta o sebi. Iz tabele 2 se vidi da su nađene niske, ali statistički značajne point-biserijske korelacije između pola i nekih varijabli self koncepta. Tako su mladići ispoljili značajno povoljnije procene svog fizičkog izgleda, snage i spretnosti, više opšte samopoštovanje, a manje izraženo osećanje generalizovane nekompetentnosti, kao i manje izraženu emocionalnost. (Ženski pol je numerički obeležavan višom vrednošću pa smer korelacija treba u skladu sa tim tumačiti.) Polne razlike ipak ni u jednom slučaju nisu velike i ne prelaze jednu jedinicu petostepene skale.

Tabela 2: Korelacije između varijabli koncepta o sebi i pola i prosečne vrednosti varijabli koncepta o sebi u celom i u poduzorcima različitog pola

Varijable	rpb sa polom	Svi ispitanici		Mladići		Devojke	
		M	SD	M	SD	M	SD
Nekompetentnost	.14**	2.01	.75	1.91	.74	2.12	.75
Izgled	-.10**	3.51	.72	3.58	.68	3.44	.74
Snaga	-.17**	3.60	.74	3.73	.75	3.48	.72
Socijalna evaluacija	.02	3.84	.54	3.83	.55	3.85	.53
Samopoštovanje	-.09*	3.81	.62	3.87	.61	3.75	.63
Emocionalnost	.16**	3.48	.78	3.36	.77	3.60	.77
Intelektualne s.	-.07	3.59	.59	3.63	.60	3.55	.57
Eksternalnost	.04	2.97	.78	2.93	.80	3.00	.75
Moral	-.03	3.55	.67	3.57	.70	3.53	.65
Mizantropija	.05	3.09	.76	3.05	.80	3.12	.72

* $p < 0.05$

** $p < 0.01$

Ukupno nešto manje povoljna slika o sebi devojaka ispoljena u ovom istraživanju mogla je biti i rezultat njihove veće spremnosti da otkrivaju svoje slabosti. Tako, npr. u nekim istraživanjima mladići pokazuju više skorove na skalama laži i odbrana (Bogo, Winget and Gleser, 1970, prema Burns, 1979). Poznato je i da su restriktivnost i permisivnost samootkrivanja socijalno regulisani i da variraju sa polom u pogledu različitih osobina (Havelka, 1992).

Bez obzira na spremnost na samootkrivanje, nađene razlike su u skladu sa polnim stereotipima kada je u pitanju samoprocena fizičke snage i spretnosti kao i emocionalnosti. Prva dva atributa se mogu svrstati u "instrumentalne" muške karakteristike, a treći u "ekspresivne" ženske (Parsons, 1955, prema Burns, 1979). Podaci o nižem opštem samopoštovanju i još više o izraženijem osećanju generalizovane nekompetentnosti su potpuno u skladu sa dosadašnjim nalazima da je posedovanje atributa koji se mogu klasifikovati kao maskulini povezano sa boljim samovrednovanjem, kao i sa konstacijom da se muški atributi generalno gledano u većini kultura društveno bolje vrednuju. Devojke inkorporirajući stereotip o ženskoj polnoj ulozi usvajaju kao elemente svog self koncepta i osobine zavisnosti i pasivnosti koje se uopšte manje cene, a čega devojčice još u predadolescenciji mogu postati svesne (Smith, 1975, ibid.). Varijable koncepta o sebi koje su u našem istraživanju bile više izražene kod devojaka kao što su emocionalnost, nekompetentnost, i ekternalnost (mada njena korelacija sa polom nije bila statistički značajna) bile su i u muškom i u ženskom uzorku značajno negativno povezane sa opštim samopoštovanjem. Inače, neka istraživanja govore da nadprosečna izraženost pretežno ženskih atributa, kod ispitanika oba pola ne mora predstavljati hendikep. Naprotiv, kada je praćena i nadprosečnom prisutnošću pretežno muških osobina, ispitanike oba pola stavlja u prednost nad ostalima u pogledu samopoštovanja (Vuletić, 1985).

Činjenica da su devojke u našem radu pokazale negativnije procene sopstvenog fizičkog izgleda može da govori o strožim standardima koje kultura nameće fizičkoj privlačnosti devojaka nego mladića.

Polne razlike su nađene i u vezi sa obrazovnim nivoom roditelja. Od ranije je poznato da viši obrazovni nivo porodice podrazumeva i manje krute polne stereotipe koje roditelji vaspitanjem prenose deci, što se naročito odnosi na devojčice. Komponente koncepta o sebi za koje se može pretpostaviti da su vezane za polnu ulogu, odstupaju od konvencionalnih očekivanja kod devojaka iz porodica modernijih shvatanja (Burns, 1979). U našem istraživanju nađene su niske, ali statistički značajne linearne korelacije između obrazovnog nivoa roditelja i varijabli koncepta o sebi. One su bile brojnije i više u poduzorku devojaka. Tako se pokazalo da se više obrazovanje roditelja javlja sa nešto nižom ekternalnošću mladića ($r = -.22$, sa obrazovanjem oca i $-.13$ sa obrazovanjem majke), a sa nižom ekternalnošću ($r = -.20$, odnosno $-.23$), nekompetentnošću ($r = -.15$, odnosno $-.15$), emocionalnošću ($r = -.12$ sa obrazovanjem majke) i višim opštim samopoštovanjem ($r = .17$, odnosno $.16$), povoljnijom procenom svojih intelektualnih sposobnosti ($r = .19$, odnosno $.22$) i svog fizičkog izgleda ($r = .14$, odnosno $.15$) kod devojaka (Sve navedene

korelacije su statistički značajne na nivou 0.01). Jedan od razloga što nađene veze nisu jače može biti u relativno maloj varijabilnosti obrazovnog nivoa roditelja (više od 80% roditelja je bilo srednjeg i visokog obrazovanja). Inače, direktni doprinos socio-demografskih varijabli tj. stručne spreme roditelja najopštijim varijablama koncepta o sebi (nekompetentnosti i samopoštovanju) nije bio značajan, što se moglo videti iz odsustva statistički značajnih parcijalnih korelacija između obrazovnog nivoa roditelja i tih varijabli.

Polne razlike u osloncima varijabli opšteg koncepta o sebi

Koeficijenti višestruke korelacije i determinacije pokazuju da varijable koncepta o sebi i ostale psihološke varijable objašnjavaju veći procenat kako opšteg samopoštovanja, tako i generalizovane nekompetentnosti devojaka nego mladića (za samopoštovanje odnos između polova je 51%:42%, a za nekompetentnost 44%:23% objašnjene varijanse). U slučaju nekompetentnosti razlika je izrazitija nego u pogledu samopoštovanja. Stručna sprema roditelja ne doprinosi mnogo opštem konceptu o sebi adolescenata oba pola. Tako se uključivanjem ovih varijabli u set nezavisnih ne povećava bitno procenat objašnjene varijanse varijabli samopoštovanja i nekompetentnosti (za samopoštovanje odnos između polova je u tom slučaju 51%:42%, a za nekompetentnost 46%:23% objašnjene varijanse).

Tabela 3: Pirsonove linearne i parcijalne korelacije psiholoških varijabli sa opštim samopoštovanjem i generalizovanom nekompetentnošću u poduzorcima ispitanika različitog pola

	Samopoštovanje				Nekompetentnost			
	Mladići		Devojke		Mladići		Devojke	
	r	parc. r	r	parc. r	r	parc. r	r	parc. r
Izgled	.50	.26**	.60	.28**	-.17**	-.01	-.49**	-.20**
Socijalna evaluacija	.46	.15**	.55	.17**	-.24**	-.10	-.43**	-.08*
Intelektualne sposobnosti	.40	.15**	.49	.15**	-.31**	-.17**	-.50**	-.19**
Emocionalnost	-.10	-.11*	-.10	-.06	.22**	.19**	.20**	.14**
Snaga	.28	.01	.32	-.01	-.14**	-.02	-.34**	-.08
Eksternalnost	-.28	-.14**	-.24	-.14**	.31**	.16**	.30**	.16**
Moral	-.08	.10**	.01	.09*	.17**	-.04	.06	.04
Mizantropija	-.27	-.13**	-.21	-.10**	.25**	.10	.09**	.11*

* p<0.05

** p<0.01

Na osnovu parcijalnih korelacija u tabeli 3, može se videti da kod oba pola samopoštovanju najviše doprinose, redom, fizički izgled, socijalna evaluacija i intelektualne sposobnosti, pri čemu su korelacije nešto više u poduzorku devojaka. Nalaz je u skladu sa ranijim da adolescenti najvažnije izvore samopoštovanja nalaze u fizičkom izgledu i socijalnoj evaluaciji, naročito onoj od strane vršnjaka. Nešto više korelacije u poduzorku devojaka se mogu tumačiti kulturno uslovljenom većom važnošću privlačnosti, popularnosti i "socijalne adekvatnosti" za samopoštovanje devojčica.

Kod mladića je i emocionalnost u značajnoj negativnoj vezi sa opštim samopoštovanjem, što kod devojaka nije slučaj. Emocionalnost je atribut koji je blizak "ekspresivnim" karakteristikama koje se vezuju za ženski stereotip, dok muški pre podrazumeva njegovu suprotnost, tj. racionalnost, zbog čega izražena emocionalnost mladića ima relativno negativnu društvenu i individualnu konotaciju, što se ispoljava i u samoopažanju mladića.

I kod devojaka i kod mladića eksternalnost i mizantropija pokazali su značajne negativne veze sa opštim samopoštovanjem što daje podršku pretpostavci o ovim stavovima kao o manifestacijama mehanizama odbrane svesti o sebi od nepovoljnog socijalnog poređenja i događaja koji nisu u skladu sa postojećom slikom o sebi. Zanimljivo je da je moralni relativizam kod oba pola pokazao slabu, ali statistički značajnu pozitivnu parcijalnu korelaciju sa opštim samopoštovanjem. Možda ispitanici višeg samopoštovanja pokazuju više spremnosti da izraze stavove na koje se skala odnosi, a čije je prihvatanje možda uslovljeno relativno burnim društvenim događajima poslednjih godina.

Generalizovana nekompetentnost za koju se može reći da predstavlja i operacionalizaciju naučene bespomoćnosti i koju karakteriše opšta nesigurnost, strepnja i sumnja u uspeh, prema parcijalnim korelacijama kod devojaka nalazi znatno jače oslonce u merenim komponentama koncepta o sebi i to najviše u fizičkoj privlačnosti, zatim skoro isto toliko u intelektualnim sposobnostima (više nego kod mladića) u eksternalnosti i u emocionalnosti. U muškom poduzorku najznačajniji doprinos doživljaju opšte nekompetentnosti daju emocionalnost, intelektualne sposobnosti i eksternalnost.

Društvena očekivanja u pogledu lepote i emocionalnosti vezana za polnu ulogu izgleda da veoma doprinose opštem osećanju (ne)kompetentnosti devojaka i to na dva različita načina: približavanje kulturnom idealu ženske lepote u osetnoj meri povećava doživljaj adekvatnosti i kompetentnosti devojaka, dok prihvatanje emocionalnosti kao sopstvenog atributa iako je u skladu sa ženskim stereotipom izaziva izraženije osećanje nekompetentnosti. Osobine kao što su intelektualne sposobnosti i racionalnost (suprotnost emocionalnosti) su od nesumnjive važnosti za uspeh u mnogim aktivnostima i zadacima počev od školskih do raznih socijalnih sa kojima se adolescenti svakodnevno suočavaju, pa to objašnjava skoro jednaku važnost ovih osobina i za devojke i za mladiće. Slično se može tumačiti i jednaki doprinos varijable eksternalnosti generalizovanoj nekompetentnosti kod oba pola. Polni stereotip

o kome govore neki zapadni autori (Burns, 1979) o mladićima kao više orijentisanim ka postignuću kako školskom, tako i profesionalnom, nije se ispoljio u polnim razlikama doprinosa samoprocena intelektualnih sposobnosti doživljaju nekompetentnosti, a ne ispoljavaju se ni u školskom uspehu: pokazatelji školskog uspeha devojaka su bili značajno bolji nego kod mladića, a ta tendencija je uočljiva još na osnovnoškolskom uzrastu (Havelka, 1990).

Socijalna evaluacija je prema Pirsonovim korelacijama u tabeli 3 važan korelat osećanja nekompetentnosti za oba pola, međutim korelacija je viša u poduzorku devojaka, kao što je samo u tom poduzorku odgovarajuća parcijalna korelacija socijalne evaluacije i opšte nekompetentnosti dostigla statističku značajnost. To, uz važnost fizičkog izgleda za nekompetentnost devojaka, može da govori o njihovoj nešto većoj potrebi za socijalnim odobravanjem.

U radu su pronađene neke polne razlike u skorovima varijabli koncepta o sebi kao i u osloncima opšteg koncepta o sebi adolescenata. Pretpostavlja se da su te, iako ne velike razlike, rezultat polnih stereotipa koje su adolescenti procesom socijalizacije inkorporirali u svoje samoopise. O ispoljavanju stereotipa o polnoj ulozi u samoopažanjima adolescenata moglo se govoriti prvo s obzirom na zabeležene polne razlike u pogledu skorova na pojedinim skalama koncepta o sebi (povoljnija procena sopstvene fizičke snage i spretnosti, kod mladića, izraženija opšta nekompetentnost i emocionalnost kod devojaka). Mladići su pokazali i više opšte samopoštovanje kao što su i svoj fizički izgled procenjivali povoljnije. Pretpostavlja se da devojke u svoj opšti self koncept u većoj meri inkorporiraju neke lično i društveno manje povoljno vrednovane osobine kao što su doživljaj nekompetentnosti i emocionalnost. Osim toga devojka je teže da dostignu stroži ideal fizičke privlačnosti nego mladićima, pa sebe u tom pogledu nepovoljnije procenjuju. Spretnost i snaga su atributi koji se tradicionalno u većoj meri podstiču kod mladića.

Polni stereotipi su bili приметni i u izvorima generalizovane nekompetentnosti. Dok je značaj samoprocene intelektualnih sposobnosti, emocionalnosti i eksternalnosti bio gotovo jednako važan za doživljaj generalizovane nekompetentnosti ispitanika oba pola, fizička privlačnost je bila važnija za devojke, koje su paradoksalno, sebe u pogledu te karakteristike procenjivale negativnije nego mladići.

Polne razlike u izvorima doživljaja nekompetentnosti govore o nešto većoj zavisnosti koncepta o sebi devojaka od socijalnog odobravanja uključujući naročito fidbek o njihovom fizičkom izgledu.

Obrazovanje roditelja se pokazalo kao faktor povezan sa nekim elementima koncepta o sebi i to više kod devojaka.

U izvorima opšteg samopoštovanja polne razlike nisu bile izražene. Potvrđen je značaj fizičke privlačnosti socijalne evaluacije i svesti o intelektualnim sposobnostima za samovrednovanje adolescenata oba pola.

Reference

- Bezinović, P. (1986): *Generalizirana nekompetentnost i koncept o sebi*, doktorska disertacija, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu.
- Bezinović, P. i Savčić, D. (1989): Lokus kontrole i njegovo mjerenje: Prikaz nove skale za mjerenje eksternalne orijentacije, *Psihologija* 1-2, 132-140.
- Burns, R. B. (1979): *The self concept: in theory, measurement, development, and behaviour*, London, Longman.
- Havelka, N. (1990): Obrazovna postignuća prema školskim ocenama, u knjizi: Havelka, N. i saradnici, *Efekti osnovnog školovanja*, Beograd, Institut za psihologiju.
- Havelka, N. (1992): *Socijalna percepcija*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.
- Opačić, G. (1995): *Ličnost u socijalnom ogledalu*, Beograd, Institut za pedagoška istraživanja.
- Vuletić, M. (1985): Androginost i merenje androginosti, *Psihologija* 3-4, 49-55.
- Marsh, H. W. and Shavelson R. J. (1985): Self-concept: Its multifaceted, hierarchical structure, *Educational Psychology*, 20, 107-125.
- Shavelson, R. J. and Bolus R. (1982): Self-concept: The interplay of theory and methods, *Journal of Educational Psychology*, 74, 3-17.

The contribution of sex differences to the general self concept of adolescents

DRAGAN JANJETOVIĆ

The paper deals with the contribution of the less generalised components to the general self-concept of adolescents of both sexes. The extent to which less generalised components of self-concept (physical appearance, strength and skilfulness, social evaluation, intellectual abilities, emotionality) and the attitudes toward oneself and the others directly based on the self-awareness contribute to the general self-esteem and to the generalised incompetence was investigated.

The investigation was conducted on the sample of 672 Belgrade secondary-school pupils of both sexes. Statistically significant differences between the sexes were found for strength, looks, emotionality, incompetence and self esteem. Linear and partial correlations showed that, for both sexes, the self esteem is mostly enhanced by (in the following order): physical appearance, social evaluation and intellectual abilities where the correlations were slightly higher for the girls.

The sex differences were more prominent in the importance of the self concept components for the sense of incompetence; the tested correlations were significantly higher for girls. The girls' sense of general competence is more influenced by their physical appearance than the boys' one.

Key words: self-concept, self-esteem, sex differences, adolescents.